

Prijedlog programa demografske obnove u Hrvatskoj¹

Mate Babić

e-mail: fakultet@efzg.hr

UDK: 314

Stručni rad

Primljeno: 30. rujna 2004.

Prihvaćeno: 12. listopada 2004.

Demografska su kretanja u Hrvatskoj zabrinjavajuća. Do godine 2031., prema projekcijama, smanjit će se broj stanovnika u Hrvatskoj za 17,1%. Pogoršat će se i dobna struktura stanovništva. Zato se hitno mora pokušati mjerama ekonomske politike stimulirati natalitet, jer je povećanje ponude rada dugoročan proces čiji se prvi rezultati mogu očekivati tek za 15 do 20 godina. Prijedlog programa pronatalitetne politike predviđa da se za prvo dijete plaća 500 kuna dječjeg doplatka, za drugo 1.000 kuna, a za treće i svako ostalo po 1.500 kuna. Troškovi takvog programa iznose 21,166 mlrd. kuna. Ako

se od toga odbiju dječji doplatci predviđeni u proračunu u iznosu od 1,559 mlrd. kuna, ostaje potreba za dodatnim financiranjem od 19,6 mlrd. kuna. To se može financirati ukidanjem privilegije odbijanja PDV-a na uvozne proizvode koje je u 2004. iznosilo više od 12 mlrd. kuna, ukidanjem drugog stupa mirovinskog osiguranja koje iznosi oko 3,5 mlrd. kuna i ukidanjem izuzeća od PDV-a financijskih institucija i institucija igara na sreću koje je iznosilo oko 5,5 mlrd. kuna. Zbog toga je primjena ovoga programa pronatalitetne politike stvar političke odluke, a ne njegova financiranja.

Ključne riječi: ekonomska politika, pronatalitetna politika, prihodi proizvodnih faktora, društvene koristi.

---

¹ Zahvaljujem dr. Anđelku Akrapu i dr. Jakovu Geli, profesorima Ekonomskog fakulteta u Zagrebu na korisnim sugestijama koje su mi dali prigodom pisanja ovoga teksta.

Uvod

Zabrinutost za nepovoljna demografska kretanja nije nova. Još u Bibliji, u Starom zavjetu, nalazimo nekoliko mjesta gdje se izražava zabrinutost nad demografskim kretanjima.

U Velikoj Britaniji nakon Drugoga svjetskog rata osnovano je Kraljevsko povjerenstvo za rješavanje problema negativnih demografskih kretanja (Royal Commission on Population). U izvješću što ga je to povjerenstvo dalo parlamentu u lipnju 1949. stoji: »Moguće je da društvo u kojemu se smanjuje udio mladoga stanovništva u ukupnome postane neprogresivno i da počne zaostajati u odnosu prema drugim zemljama ne samo u tehničkoj efikasnosti i ekonomskom blagostanju nego također u znanstvenim i umjetničkim postignućima.«²

Hrvatska je u procesu tranzicije na svim područjima. A svaki pak tranzicijski proces nosi velike probleme. Osim političkog, ekonomskog, društvenog, Hrvatska je ušla i u proces demografske tranzicije (Pojam tranzicije u ekonomiji i u demografiji nije isti. Ja se koristim ekonomskim pojmom). Ne samo da se smanjuje broj stanovnika nego se mijenja njegova struktura. Raste udio broja uzdržanih osoba, a smanjuje se broj aktivnoga stanovništva. Demografska su kretanja nepovoljna. Projekcije ukazuju na smanjenje broja stanovništva Hrvatske i pogoršanje njegove dobne strukture. U Hrvatskoj će 2031. biti 17,1% manje stanovnika nego 2001. godine.³ Povećavat će se broj starijih osoba, a smanjivati broj mlađih u aktivnoj dobi koji bi trebali ponijeti teret uzdržavanja.

»Devedesetih godina u Hrvatskoj je prvi put nakon Drugoga svjetskog rata zabilježena ukupna depopulacija (smanjenje ukupnog broja stanovnika), kao i pojava prirodnog smanjenja stanovništva, prirodne depopulacije (više umrlih nego živorođenih).«⁴

---

² United Kingdom, Royal Commission on Population, *Report to Parliament*, June 1949.

³ I. NEJAŠMIĆ i R. MIŠETIĆ, Buduće kretanje broja stanovnika Hrvatske: Projekcija 2001-2030, *Društvena istraživanja*, 2004, 72-73, str. 751.

⁴ Alica WERTEIMER-BALETIĆ, Sastavnice demografske bilance Hrvatske prema popisu stanovništva 2001. godine, u: Stjepan Baloban (ur.), *Hrvatski identitet u Europskoj uniji*, Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, 2003, str. 118.

»Prirodno smanjenje stanovništva 'u zemlji', počevši od 1991, a osobito od 1998. godine, kontinuirano se povećava. U 1998. godini prirodno smanjenje je iznosilo -5.243, u 1999. godini -6.774, a u 2001. -8.559. Naglašavamo da je samo u 2001. godini prirodno smanjenje stanovništva »u zemlji« bilo za 2.059 osoba (ili za 31,7%) veće nego u 2000. godini. To je dosad najveći iznos viška umrlih nad brojem živorođenih zabilježen u novijoj demografskoj povijesti Hrvatske. Za 2002. godinu, na temelju dosad objavljenih podataka, procjenjujemo da će se iznos prirodnog smanjenja stanovništva 'u zemlji' povećavati na više od 10.000.«⁵ Prema službenim podacima vitalne strukture, u 2003. Hrvatska je imala prirodno smanjenje od 12.902.⁶

»Proces starenja zahvatio je ne samo ukupno stanovništvo, što znači da se u njemu brojčano povećava udio starog stanovništva (65 i više godina) uz istodobno smanjenje udjela mladih (0-14 godina), već istodobno stare i pojedini, za demografski i gospodarski razvoj relevantni dobni kontingenti (radno sposobno stanovništvo, reproduktivni kontingent, radna snaga, kontingent obrazovanih). Radna snaga (ekonomski aktivno stanovništvo), primjerice, ne stari samo na selu i u poljoprivredi, jer tamo već dugo preteže staračko stanovništvo, dvočlana ili samačka kućanstva, već ona stari i u gradu i u nepoljoprivrednim djelatnostima. S gospodarskog stajališta naročito je važno imati na umu da je priljev mladih generacija u radnu dob života brojčano sve manji a odljev iz radne dobi snagom starenja generacija sve veći; reprodukcija radnog kontingenta je opadajuća, koeficijent zamjene pao je ispod kritične razine 100,0 stopa potpore (podrške) stanovništva opada ispod granične razine 1,0 itd. Reprodukcija radnog kontingenta i radne snage, kao i reprodukcija ukupnog stanovništva dobila je negativni predznak. Depopulira i radni kontingent i radna snaga. Te su specifične pojave i procese također potvrdili podaci iz popisa 2001. godine.«⁷

Porast udjela starijega stanovništva u ukupnome utjecat će na smanjenje stope rasta BDP-a, smanjenja stope štednje i investicija, te na povećanje proračunskog deficita i deficita tekuće bilance

⁵ Ibid., str. 126-127.

⁶ *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2003. godini* (prilopćenje), Zagreb, Državni zavod za statistiku, 2004.

⁷ Ibid., str. 120.

plaćanja.⁸ A za zemlju s (pre)visokom zaduženošću, posebno vanjskom, kao što je Hrvatska to može uzrokovati vrlo velike probleme.

Ovo su razlozi koji su me kao ekonomista naveli da napišem ovaj rad. Intencija je bila da ovim prijedlogom skrenem pozornost na akutne demografske probleme u Hrvatskoj i da izazovem izradbu i drugih programa koji bi mogli pomoći njihovu rješavanju.

Struktura rada je sljedeća: Najprije se razmatraju mjere ekonomske politike za rješavanje demografskih problema. Zatim se obrađuju ekonomski aspekti programa pronatalitetne politike. Nakon toga se iznosi prijedlog programa pronatalitetne politike. Zatim se procjenjuju troškovi tog programa, sredstva za financiranje programa i društvene koristi programa. U zaključku su sumirani rezultati.

Mjere ekonomske politike za rješavanje demografskih problema

Ovakva nepovoljna demografska kretanja nameću pitanje može li se i kako mjerama ekonomske politike utjecati na to da se takva kretanja zaustave i obrnu. Da bi ekonomska politika mogla pomoći u okretanju takvih nepovoljnih kretanja, ona mora dugoročno poticati ponudu rada povećanjem broja aktivnoga stanovništva, povećanjem njegova udjela u ukupnom (*participation rate*) i njegove produktivnosti.

Porast ponude rada može se povećati i povećanjem imigracije, odnosno smanjenjem emigracije. No, i jedna i druga mjera, osim društvenih koristi u kratkom roku, imaju svoje društvene troškove u dugom roku. Njemačko iskustvo pokazuje da politika snažnije imigracije može imati velike dugoročne društvene troškove. A za malu zemlju, kao što je Hrvatska, politika imigracije može imati relativno veće društvene troškove nego za Njemačku, jer su dugoročni troškovi imigracije obrnuto proporcionalni veličini (broju stanovnika) zemlje.

Porast dobne granice za umirovljenje može pomoći rješanju problema ponude radne snage, ali samo u kratkom roku.

---

⁸ Vidi detaljnije: *IMF: World Economic Outlook*, September 2004, str. 143.

Ekonomska politika koja potiče stopu rodnosti (fertilnosti) može pomoći dugoročnom rješavanju problema ponude rada. Primjer skandinavskih zemalja koje su nedavno uspjele obrnuti nepovoljna demografska kretanja pokazuje kako dobro osmišljeni skup mjera ekonomske politike može biti učinkovit u rješavanju demografskih problema i u najrazvijenijim zemljama. Ovo bi iskustvo trebalo proučiti, prilagoditi specifičnostima Hrvatske i primijeniti.

Nedostatak se radne snage može nadomjestiti povećanjem kapitalne opremljenosti rada koja rezultira povećanjem produktivnosti rada. No, samo povećanje kapitalne opremljenosti neće povećati produktivnost rada, ako se ne poveća djelotvornost upravljanja (menadžment), što je za povećanje ukupne faktorske produktivnosti važnije (a k tomu i jeftinije) od samog povećanja kapitalne opremljenosti rada. No, da bi se povećala kapitalna opremljenost, potrebno je povećati investicije. A njih se može financirati domaćom ili inozemnom štednjom. Za prezaduženu pak zemlju kao što je Hrvatska povećanje inozemne zaduženosti ne dolazi u obzir. Zato se treba povećavati domaća štednja. Ona se može povećati prije svega povećanjem sklonosti štednji svih sektora, gospodarstva, stanovništva i države. Starenje stanovništva i smanjenje udjela aktivnoga stanovništva u ukupnome, smanjuje nacionalnu štednju (teorija životnog ciklusa⁹).

Država prva treba povećati svoju štednju kako bi stvorila primarni suficit u proračunu i počela otplaćivati svoje dugove i smanjivati svoju zaduženost. To će putem demonstracijskog efekta utjecati i na stanovništvo da poveća svoju sklonost štednji i da se tako povećanjem domaće štednje osiguraju sredstva ne samo za otplatu dugova nego i za financiranje novih investicija, povećanje kapitalne opremljenosti rada i povećanje njegove produktivnosti.

Subjeki ekonomske politike (vlada) trebaju, osim ekonomske, uzeti u obzir i druge aspekte (političke, socijalne, sigurnosne itd.) prigodom pravljenja programa za rješavanje demografskih problema.

---

⁹ To je jedna od teorija funkcije potrošnje (temeljne funkcije u makroekonomskom modelu), koja kaže da stanovništvo više štedi u aktivnoj dobi, a manje u mirovini.

Ekonomski aspekti programa pronatalitetne politike

Jedan od temeljnih pojmova moderne ekonomske analize jest proizvodna funkcija. Ona kaže da je proizvodnja i pojedinog poduzetnika i cjelokupnoga narodnog gospodarstva funkcija (ovisna o) ulaganja rada i kapitala. Obično je pišemo ovako: $Y = f(K, L)$, gdje je Y bruto domaći proizvod, K je kapital, a L je rad.

Budući da oba proizvodna faktora sudjeluju u ostvarivanju proizvodnje, to se i rezultat proizvodnje dijeli između kapitala i rada sukladno njihovom udjelu u ostvarivanju proizvodnje. Ako jedan proizvodni faktor dobije više od svojeg udjela u ostvarenju proizvodnje (domaćega proizvoda), drugi mora dobiti manje. Faktor koji dobiva više stimulira se, pa njegova ponuda raste, dok se faktor koji dobiva relativno manje destimulira, pa njegova ponuda (barem u dugom roku) pada.

U Hrvatskoj se faktor rad supstituira kapitalom zbog tehničkog napretka, ali ne samo zbog toga. Kao rezultat kobnoga procesa privatizacije faktor rad izbacivan je iz procesa proizvodnje¹⁰, rasla je nezaposlenost rada, rasla je neizvjesnost njegova ponovnog zapošljavanja. Porast neizvjesnosti utjecao je na smanjenje fertilitnosti, odgađanja sklapanja brakova i rađanja djece, dakle, smanjenje dugoročne ponude rada, pa su demografska kretanja postala zabrinjavajuća. Postoje neke dugoročne projekcije po kojima će Hrvatska u ne tako dalekoj budućnosti postati uvoznica rada. A, ako u Hrvatskoj kapital bude u stranim rukama, dakle, stranci budu većinski vlasnici i financijskog i realnog sektora i ako rad bude uvozni, što će onda ostati Hrvatskoj?

Zato je krajnji čas da se počne raditi na stimuliranju ponude rada u Hrvatskoj. Povećanje ponude rada dugoročni je proces čiji se prvi rezultati mogu očekivati tek za 15 do 20 godina. Zato je važno hitno započeti taj proces. U tom je smislu izvanredno dobrodošao rad »Nacionalna populacijska politika – NPP« Savjeta za populacijsku politiku Vlade republike Hrvatske, koji je napravila radna skupina: prof. dr. Jakov Gelo, voditelj, te akademkinja Alica Wertheimer-Baletić i prof. dr. Anđelko Akrap kao članovi.

---

¹⁰ Prema Izvješću o radu na provedbi revizije pretvorbe i privatizacije Državnog ureda za reviziju iz rujna 2004. u procesu privatizacije broj je zaposlenih smanjen na 386.675 zaposlenika.

U radu »NPP« dane su polazne osnove i nekoliko vrlo dobrih prijedloga alternativnih mjera za poboljšanje populacijske politike u Hrvatskoj. U tom je smislu »NPP« dobro i vrlo široko koncipiran, a prijedlozi pojedinih mjera i kvantificirani.

Prijedlog koji ovdje iznosim nije alternativa »NPP-u«, nego njegova dopuna, jer on na problem populacijske politike gleda prije svega s ekonomskoga stajališta. Ostali su aspekti dani u radu »NPP« i zato se ovaj prijedlog može shvatiti samo kao njegova dopuna, jer naglašava ekonomski aspekt te politike.

Rekli smo da kapital, sudjelujući u procesu proizvodnje, ostvaruje zaradu. Mi ćemo zaradu kapitala u Hrvatskoj promatrati kroz zaradu banaka. Ima za to mnogo razloga. Banke su glavni predstavnici financijskog sektora. A financijski je sektor posrednik između štediša i investitora. Kapital se povećava (ali i održava) investiranjem. A investicije se financiraju uglavnom kreditom. U razvijenim tržišnim gospodarstvima kapital poduzeća može se povećavati i novom emisijom dionica, što je u Hrvatskoj rijetkost i čini iznimku, a ne pravilo. Čak i u razvijenim zemljama, npr. u Njemačkoj i SAD-u, bankarski krediti sudjeluju u financiranju privrede sa 60%. Financiranje prodajom dionica vrlo je malo i iznosi između 2 i 5%. Kredite za povećanje kapitala daju uglavnom banke.

Dobit po jedinici kapitala ROE (Return on Equity) prije oporezivanja iznosila je više od 20% kod šest velikih banaka u Hrvatskoj koje su u hrvatskome bankarskom tržištu godine 2003. sudjelovale s više od 66%. Za cijeli bankarski sustav dobit po jedinici kapitala ROE bila je u 2003. oko 16% (*Privredni vjesnik* 14. srpnja 2004). Dobit bankarskog sektora nastavila je rasti i u 2004. U prvom polugodištu 2004. porasla je dobit cjelokupnoga bankarskog sektora oko 5,4% u usporedbi s istim razdobljem prošle godine. Kod velikih banaka porast je dobiti mnogo veći i iznosi 35% u usporedbi s istim razdobljem prošle godine (*Privredni vjesnik*, 18. listopada 2004.).

To znači da vlasnik kapitala od 1 milijun kuna ostvaruje u velikim bankama u Hrvatskoj dohodak (zaradu) od oko 200.000 kuna na godinu.

Ako pak pretpostavimo da bi i vlasnik rada trebao ostvariti isti dohodak, dakle, da su eksponenti u Cobb-Douglasovoj proizvodnoj funkciji nad obama proizvodnim faktorima jednaki 0,5, što znači da su udjeli rada i kapitala u razdobi dohotka jednaki (tako

je udio rada u raspodjeli dohotka u razvijenim gospodarstvima mnogo veći i iznosi oko 2/3, a samo 1/3 je udio kapitala), postavlja se pitanje koliki bi trebao biti dohodak od proizvodnje budućeg rada, dakle, doplatak na djecu, da bi imaoi rada bili jednako stimulirani kao i imatelji kapitala.

Prijedlog programa pronatalitetne politike

Ako pretpostavimo da bi se stimulacija rađanja djece (a to je proizvodnja budućeg faktora rada), dakle investicije u rad izvršila ovako: za prvo dijete 500 kuna, za drugo 1.000 kuna a za svako dodatno dijete 1.500 kuna, tada bi mjesečni prihodi proizvođača rada (doplatci) iznosili:

Tablica 1

Broj djece	Doplatak po djetetu	Ukupni mj. doplatak	Godišnji doplatak
1	2	3	4=3x12
1	500	500	6.000
2	1000	1500	18.000
3	1500	3000	36.000
4	1500	4500	54.000
5	1500	6000	72.000
6	1500	7500	90.000
7	1500	9000	108.000
8	1500	10.500	126.000
9	1500	12.000	144.000
10	1500	13.500	162.000
11	1500	15.000	180.000
12	1500	16.500	198.000

Kao što vidimo, tek bi obitelji s dvanaestero djece imale godišnji doplatak od oko 200.000 kuna, dakle, isti dohodak kao imalac kapitala od milijun kuna uz dobit od 20% koju su u godini 2003. ostvarile velike banke koje u Hrvatskoj kontroliraju oko dvije trećine bankarskog tržišta.

A ako uzmemo prosječnu stopu dobiti ROE svih banaka (dakle, i onih koje su ostvarile manju dobit od velikih banaka, kao i

one koje su imale gubitak) koja je u 2003. iznosila 16%, tada bi imalac kapitala od 1 milijun kuna imao dohodak od oko 160.000 kuna. Takav dohodak (doplatak) ostvarila bi obitelj koja ima desetero djece.

Odmah se postavlja mnogo pitanja. Je li ovaj prijedlog dovoljno stimulativan za proizvodnju rada kad tek obitelj s desetero djece ima godišnji dohodak kao i imatelj kapitala od 1 milijun kuna uz prosječnu dobit ROE od 16% koliku je imao cjelokupni bankarski sustav u Hrvatskoj 2003. godine? Koliki je vjerojatni prosječni broj djece uz ovakav prijedlog? Bi li ovakvo stimuliranje rađanja djece, dakle proizvodnje rada stimulovalo naseljavanje praznih područja u Hrvatskoj, što se ubraja u prioritete regionalne (i ne samo regionalne) politike (» Plodite se i možete i napunite zemlju i sebi je podložite« (Post 1, 28))? Bi li obitelj sa sedmero djece koja ostvaruje mjesečni doplatk od 9.000 kuna mogla dobro živjeti u urbanoj ili u ruralnoj području uz obrađivanje zemlje (barem okućnice)? Koliki su prosječni troškovi takve obitelji? Bi li se primjenom ovoga programa smanjivao stupanj siromaštva u Hrvatskoj? Koje su još mjere ekonomske politike koje su nužne za stimuliranje migracije mladih (posebno nezaposlenih) ljudi iz urbanih u ruralna područja?

Još je mnogo pitanja koja se postavljaju ili se mogu postaviti. Jedno od najvažnijih jest pitanje koliko bi ovaj prijedlog stajao državni proračun?

Troškovi programa

Proračun ukupnih troškova ovakvog prijedloga dječjeg doplatka izvršit ćemo na temelju popisa obitelji s djecom prema broju i dobi djece iz 2001. godine, i to samo za djecu do 17 godina. Djecu do 17 godina koja žive samo s majkom ili samo s ocem nisam uzeo u obzir jer oni čine oko 6% od ukupnoga broja djece. S obzirom na smanjenje broja stanovnika i broja djece nakon popisa 2001. godine, ne bi se moglo reći da je to bitnije utjecalo na realnost sljedećega proračuna.

Tablica 2

Broj djece	Broj djece prema popisu iz 2001.	Godišnji doplatak u kunama	Ukupni iznos u mil kuna	Kumulativ u mil. Kuna
1	130.610	6.000	783.660	783.660
2	422.711	18.000	7.608.798	8.392.458
3	190.987	36.000	6.875.532	15.267.990
4	58.410	54.000	3.154.140	18.422.130
5	17.860	72.000	1.285.920	19.708.050
6	7.114	90.000	640.260	20.348.310
7	3.158	108.000	341.064	20.689.374
8	1.893	126.000	238.518	20.927.892
9 i više	1.469	162.000	237.978	21.165.870

Za kategoriju devetero i više djece uzeli smo godišnji doplatak za desetero djece.

Kao što vidimo, godišnji troškovi za dječje doplatke smanjuju se nakon drugog djeteta. Nakon trećeg djeteta godišnji izdatci iz državnoga proračuna padaju vrlo drastično.

U zadnjem stupcu imamo ukupne godišnje izdatke iz proračuna za financiranje dječjeg doplatka uz pretpostavku da se za jedno dijete isplaćuje 500 kuna, za drugo dijete 1000 kuna, a za treće i za svako ostalo po 1.500 kuna. Kao što vidimo, ukupni izdaci prema ovom prijedlogu za sve obitelji u Hrvatskoj iznosili bi 21,165.870 milijarda kuna.

Financiranje programa

Odmah se postavlja pitanje kako financirati ovako veliki ukupni iznos za stimuliranje nataliteta. Taj se iznos dobrim dijelom može financirati preraspodjelom sredstava s drugih pozicija iz proračuna.

U hrvatskom proračunu za godinu 2005. predviđeni su izdaci za dječji doplatak u visini od 1.558.700 tisuća kuna. Tako se dodatno financiranje ovoga programa svodi na 19.607.170 tisuća kuna.

U državnome proračunu Republike Hrvatske za godinu 2005. postoje još mnoge stavke čija se sredstva mogu preraspodijeliti za

proizvodnju rada i donijeti mnogo veću društvenu korist nego ako se utroše u ono za što su namijenjena. Osim toga za financiranje ovoga programa mogu se rabiti sredstva izgubljena davanjem nekih nezaslužanih povlastica uvoznicima, financijskom sektoru, igrama na sreću itd. Nabrojiti ću samo neke.

Najvažnije je svakako ukidanje povlastica uvoznicima intermedijarnih proizvoda da odbiju plaćeni PDV jer on nije u prethodnim fazama proizvodnje u zemlji bio plaćen. PDV se na uvozne proizvode uvodi radi izjednačavanja uvjeta natjecanja na domaćem tržištu. Naime, zemlje oslobađaju svoj izvoz od PDV-a plaćenog u prethodnim fazama proizvodnje. Zato su uvozni proizvodi na domaćem tržištu u nezasluženoj konkurentskoj prednosti pred istim takvim domaćim proizvodima. Da bi se izjednačili uvjeti na tržištu, uvodi se PDV i na uvezene proizvode. (To preporučuje i Šesta direktiva EU). Ako uvoznici mogu taj porez odbiti kao plaćeni pret-porez, uvozni se proizvodi stimuliraju na štetu domaćih, a budžetski se prihodi značajno gube. Taj je iznos u godini 2004. bio veći od 12,5 milijarda kuna. Ako to odbijemo od gornjeg iznosa, onda se neto troškovi predloženoga programa svode na oko 7 mlrd. kuna.

Sljedeća velika stavka kojom bi se mogao financirati ovaj program povećanja nataliteta u Hrvatskoj jest ukidanje obveznoga mirovinskog osiguranja drugoga stupa jer bi se povećanjem proizvodnje rada i njegova zapošljavanja mogla osigurati mirovina u budućnosti i na temelju principa generacijske solidarnosti. Ta stavka godišnje iznosi oko 3,5 mlrd. kuna. Kad bi se i to iskoristilo za financiranje ovoga programa, ostalo bi nepokriveno još samo 3,5 milijarda kuna. Još jedna povlastica koja nema nikakvog ekonomskog opravdanja jest povlastica izuzeća od plaćanja PDV-a koju imaju sve financijske institucije (banke, štedionice, štedno-kreditne zadruge, osiguravajuća društva) i sve institucije igara na sreću (kladionice, lutrija i dr.). U 2004. na taj je način »izgubljeno« više od 5,5 milijarda kuna. Kad bi se to iskoristilo za financiranje ovoga programa demografske obnove, problem financiranja bio bi lako riješen, a čak bi ostalo još oko 2 milijarde kuna za dodatno stimuliranje pronatalitetne politike kao što su troškovi rodiljnog dopusta, za što su predviđena sredstva iz proračuna za godinu 2005. u visini od 1,22 milijarde kuna i socijalne skrbi za one koji nemaju mirovinu u iznosu od 916,915 mil. kuna.

Iako bi se ukidanjem ovih ekonomski neopravdanih povlastica povećali proračunski prihodi da se ovaj program demografske ob-

nove financira, u proračunu postoje još mnoge stavke koje bi prenamjenom za financiranje pronatalitetne politike u Hrvatskoj dale mnogo veću društvenu korist nego da se potroše za ono čemu su namijenjene.

U sljedećoj tablici navest ću još neke stavke iz proračuna za 2005. godinu koje bi se mogle prenamijeniti za demografsku obnovu, jer bi tako dale veću društvenu korist:

Tablica 3

Pozicija	Naziv	Iznos tis. kuna
1146	Poticanje razvoja malog gosp. HAMAG	4.000.000
1135	Poticanje marketinga	9.000.000
1149	Promidžba poduzetnika	3.000.000
1155	Razvoj obrta, subvencija malim poljop.	3.150.000
1163	Poticanje zadugarstva	4.800.000
1556	Poticanje proizvod. i subvenc. poljop.	15.000.000
1564	Subv. kamata poljop. i malim pod.	21.200.000
1566	Poticanje ciljanih društvenih skupina	4.000.000
Ukupno:		64.150.000

Mislim, da bi ova 64 mil. kuna dala dugoročno mnogo veće društvene koristi ako se ulože u investicije u proizvodnju rada nego u proračunu predviđene aktivnosti.

Ovim se sredstvima mogu dodati sredstva Programa reindustrijalizacije (pozicija 1116) u iznosu od 40,25 mil. kuna te Unapređenje poticanja ulaganja (pozicija 1126) u iznosu od 225 mil. kuna.

Sljedeće pozicije u proračunu koje bi prenamjenom u financiranje ovog programa dale veće društvene koristi jesu Program fonda za regionalni razvoj čija su sredstva u proračunu za 2005. godinu 123 milijuna kuna, Poticanje razvoja trgovačkih društava sa 150 mil. kuna i Program fonda za razvoj i zapošljavanje sa 172 milijuna kuna. Sljedeće stavke koje dolaze u obzir za prenamjenu (barem djelomično) jesu Subvencije brodogradnji (pozicija 1115) u iznosu od 4,678 mlrd. kuna, te Poticaaji poljoprivredi i potpora dohotku nekomercijalnih poljoprivrednika u iznosu od 1,765 mlrd. kuna. Postoji, naravno, još dosta stavki u državnome prora-

čunu za koje bi se analizom moglo utvrditi da daju manje društvene koristi od ulaganja u povećanje nataliteta u Hrvatskoj.

No, da bi se financiranje ovoga programa provelo na ovaj način, potrebna je politička odluka. Zbog toga je i usvajanje i provedba ovoga programa stvar političke odluke, a ne njegova financiranja.

Društvene koristi Programa

Treba uvijek imati na umu da izdaci ovoga programa nisu izdaci za tekuću potrošnju, nego za investicije u radnu snagu. To su dugoročne investicije koje će se isplaćivati državi izravno u obliku povećanih poreza i doprinosa u budućnosti. Ako ovim, izravnim koristima dodamo i posredne koristi kao što su demografska stabilnost Hrvatske, povećanje nacionalne sigurnosti, smanjenje potrebnoga budućeg uvoza radne snage, očuvanje nacionalnog identiteta itd., onda se s mnogo vjerojatnosti može zaključiti da se ove investicije dugoročno isplate.

Odmah se postavlja pitanje je li povećanje nataliteta elastično na povećanje dječjih doplataka. Ekonomski se problem definira kao kvantificiranje elastičnosti ponude rada na povećanje njegova dohotka. Jednostavnije rečeno, treba procijeniti koliko bi povećanje broja rođenih rezultiralo iz ovoga programa. U odgovoru na to pitanje može pomoći demografska teorija, ali i iskustva drugih zemalja (npr. Švedska u zadnjih nekoliko godina, SFRJ i druge zemlje nakon 1945.). Trebalo bi istražiti zašto je u međupopisnom razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata (1948.–1953.) stopa porasta stanovništva bila 0,81%¹¹ usprkos velikim ratnim gubitcima, a u razdoblju od 1991. do 2001. mnogo manja. Kakvu je ulogu u tome imala populacijska politika i kakve se pouke mogu iz toga izvući. Nakon ovoga treba odgovoriti na još brojna druga pitanja: jesu li ovi troškovi veći ili manji od društvenih koristi ovakvoga pronatalitetnog programa? Da bi se odgovorilo na to pitanje, potrebno je kvantificirati društvene koristi. A to nije lako. Primjerice kolika je društvena korist od održavanja demografske stabilnosti

¹¹ Alica WERTHEIMER-BALETIĆ, Depopulacija i starenje stanovništva – temeljni demografski procesi u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja*, 2004, 72-73, str. 633.

Hrvatske? Ili, kolika je društvena korist od naseljavanja praznih područja Hrvatske i njihova privođenja ekonomskoj svrsi? Koliki je mogući bruto domaći proizvod od ekonomskog oživljavanja nastanjenih područja Hrvatske? Koliki bi iz toga bili porezi i doprinosi kojima bi se vraćali ovi izdaci iz državnog proračuna za investicije u proizvodnju rada? Kolike su društvene koristi od mogućeg smanjivanja nezaposlenosti u Hrvatskoj koje bi rezultiralo iz ovakvog programa? Kolike bi bile moguće društvene koristi od poboljšanja sigurnosne situacije, socijalne situacije itd. u Hrvatskoj?

Tek nakon brižljiva procjenjivanja svih društvenih koristi može se ukupna društvena korist usporediti s troškovima. Ako se покаže da su ukupne društvene koristi veće od troškova (u što vjerujem), treba donijeti odluku o njegovoj realizaciji.

Još jednom ponavljam da je ovaj prijedlog koncentriran uglavnom na ekonomske aspekte. Zato bi ga trebalo uklopiti u širi koncept mjera populacijske politike naveden u »NPP-u«. Bilo bi također dobro razmotriti i eventualne alternativne prijedloge za poboljšanje demografskih prilika u Hrvatskoj.

Zaključak

Hrvatska je u procesu tranzicije na svim područjima. A svaki tranzicijski proces nosi velike probleme. Osim političkog, ekonomskog, društvenog, Hrvatska je ušla i u proces demografske tranzicije. Demografska su kretanja nepovoljna. Projekcije upućuju na smanjenje broja stanovništva Hrvatske i pogoršanje njegove dobne strukture. U Hrvatskoj će 2031. biti 17,1% manje stanovnika nego godine 2001. Povećavat će se broj starijih osoba, a smanjivati broj mladih u aktivnoj dobi koji bi trebali ponijeti teret uzdržavanja.

Ovakva nepovoljna demografska kretanja nameću pitanje može li se i kako mjerama ekonomske politike utjecati na to da se takva kretanja zaustave i obrnu. Da bi ekonomska politika mogla pomoći u okretanju takvih nepovoljnih kretanja, ona mora dugoročno poticati ponudu rada povećanjem broja aktivnoga stanovništva, povećanjem njegova udjela u ukupnom (*participation rate*) i njegove produktivnosti. Ekonomska politika koja potiče stopu rodnosti (fertilnosti) može pomoći dugoročnom rješavanju problema ponude rada. Primjer skandinavskih zemalja koje su nedavno

uspjele obrnuti nepovoljna demografska kretanja pokazuje kako dobro osmišljeni skup mjera ekonomske politike može biti učinkovit u rješavanju demografskih problema i u najrazvijenijim zemljama.

Povećanje ponude rada dugoročni je proces čiji se prvi rezultati mogu očekivati tek za 15 do 20 godina. Zato je važno hitno započeti taj proces. Temeljna ideja ovoga prijedloga programa jest da se Hrvatskoj rad stimulira jednako kao i kapital. Vlasnik kapitala od 1 milijun kuna ostvaruje u velikim bankama u Hrvatskoj dohodak (zaradu) od oko 200.000 kuna na godinu. A ako pretpostavimo da bi i vlasnik rada trebao ostvariti isti dohodak, postavlja se pitanje koliki bi trebao biti dohodak od proizvodnje budućeg rada, dakle doplatak na djecu, da bi imao i rada bili jednako stimulirani kao i imatelji kapitala? Ako pretpostavimo da bi se stimulacija rađanja djece (a to je proizvodnja budućeg faktora rada), dakle investicije u rad izvršila ovako: *za prvo dijete 500 kuna, za drugo 1.000 kuna, a za svako dodatno dijete 1.500 kuna*, tada bi mjesečni prihodi obitelji s dvanaestero djece imale godišnji doplatak od oko 200.000 kuna, dakle, isti dohodak kao imalac kapitala od milijun kuna uz dobit od 20% koju su u godini 2003. ostvarile velike banke koje u Hrvatskoj kontroliraju oko dvije trećine bankarskoga tržišta. Ako pak uzmemo prosječnu stopu dobiti ROE svih banaka (dakle, i onih koje su ostvarile manju dobit od velikih banaka, kao i one koje su imale gubitak) koja je u 2003. iznosila 16%, tada bi imalac kapitala od 1 milijun kuna imao dohodak od oko 160.000 kuna. Takav dohodak (doplatak) ostvarila bi obitelj koja ima desetero djece.

Ukupni izdaci prema ovom prijedlogu za dječji doplatak svih obitelji u Hrvatskoj iznosili bi 21,165870 milijardi kuna.

U hrvatskom proračunu za godinu 2005. predviđeni su izdaci za dječji doplatak u visini od 1.558.700 tisuća kuna. Tako se dodatno financiranje ovoga programa svodi na 19,6 milijardi kuna. Financiranje ovih izdataka može se izvršiti prenamjenom odgovarajućih stavki iz proračuna i ukidanjem nekih nezaslužentih povlastica. Najvažnije je svakako ukidanje povlastice uvoznicima intermedijarnih proizvoda da odbiju plaćeni PDV jer on u prethodnim fazama proizvodnje u zemlji nije bio plaćen. Taj je iznos u 2004. godini bio veći od 12,5 milijarda kuna. Ako to odbijemo od gornjeg iznosa, onda se neto troškovi predloženoga programa svode na oko 7 mlrd. kuna.

Sljedeća velika stavka kojom bi se mogao financirati ovaj program povećanja nataliteta u Hrvatskoj jest ukidanje obveznoga mirovinskog osiguranja drugog stupa jer bi se povećanjem proizvodnje rada i njegova zapošljavanja mogla osigurati mirovina u budućnosti i na temelju principa generacijske solidarnosti. Ta stavka iznosi godišnje oko 3,5 mlrd. kuna. Kad bi se i to iskoristilo za financiranje ovog programa, ostalo bi nepokriveno još samo 3,5 milijarda kuna.

Još jedna povlastica koja nema nikakva ekonomskog opravdanja jest povlastica izuzeća od plaćanja PDV-a, koju imaju sve financijske institucije (banke, štedionice, štedno-kreditne zadruge, osiguravajuća društva) i sve institucije igara na sreću (kladionice, lutrija i dr.). U 2004. na taj je način »izgubljeno« više od 5,5 milijarda kuna. Kad bi se to iskoristilo za financiranje ovoga programa demografske obnove, problem financiranja bio bi lako riješen. Čak bi ostalo još oko 2 milijarde kuna za dodatno stimuliranje pronatalitetne politike kao što su troškovi roditeljskog dopusta, za što su iz proračuna za 2005. godinu predviđena sredstva u visini od 1,22 milijarde kuna i socijalne skrbi za one koji nemaju mirovinu u iznosu od 916.915 mil. kuna.

No, da bi se financiranje ovoga programa izvršilo na ovaj način, potrebna je politička odluka. Zbog toga je usvajanje i provedba toga programa stvar političke odluke, a ne njegova financiranja. Treba uvijek imati na umu da izdatci ovog programa nisu izdaci za tekuću potrošnju, nego za investicije u radnu snagu. To su dugoročne investicije koje će se isplaćivati državi izravno u obliku povećanih poreza i doprinosa u budućnosti. Ako ovim, izravnim koristima dodamo i posredne koristi kao što su demografska stabilnost Hrvatske, povećanje nacionalne sigurnosti, smanjenje potrebnoga budućeg uvoza radne snage, očuvanje nacionalnog identiteta itd., onda se s mnogo vjerojatnosti može zaključiti da se ove investicije dugoročno isplate.

Summary

Proposal for a program of demographic renewal in Croatia

Croatia is currently in the process of transition in all respects: political, economic, social and demographic. The demographic trends are worrisome. Projections indicate a decrease of the population in Croatia, as well as the ageing of the population. In 2031 Croatia will have 17,1% fewer inhabitants than in 2001. The number of elderly persons will increase, while the younger population will decrease.

Influencing the labor supply is a long-term process. Its first results can be expected in 15 to 20 years. This is precisely why the policy must be enacted immediately. The basic idea of this proposal is that Croatia should stimulate the production of labor in the same way as capital is stimulated. In 2003 an investor with one million kuna earned a profit of 20% in the largest Croatian banks. Assuming that the owner of labor could make the same profit, the question arises how many children and which benefits should be provided per child? The author proposes that 500 kuna be allocated for the first child, 1000 kuna for the second and 1500 kuna for every other child. In order to earn 200,000 kuna annually, a family must have 12 children. If we assume that labor should earn 16% of the equivalent of the average profit rate made by banks in Croatia, a family must have 10 children. The total cost of such a program would be 21,166 billion kuna. Since there are already 1,6 billion kuna earmarked for this purpose, the additional costs of the program would total 19,5 billion kuna. The financing could be secured by redesigning the budget. The most significant amount could be obtained by abolishing the refund of the VAT to importers. This would increase budget receipts by more than 12,5 billion kuna. The next step would be to abolish the VAT exemption of financial intermediaries and the institutions which manage gambling activities (lottery, automatic gambling machines etc.) This would amount to 5,5 billion in 2004. Furthermore, the benefits of the second pillar of the state pension fund, which amounts to 3,5 billion kuna annually, could be used to finance this program. Thus, the financial resources which are necessary in fact already exist. The implementation of such a program in the end depends on political will, not on financial means. This program would be a long-term investment in the production of labor and demographic improvement in Croatia. The direct returns of this investment would flow into the budget in the form of taxes and payments. In addition, if the indirect social benefits are added (demographic stability, national security, preserving Croatia's national identity etc.), there is reason to believe that investing in this program would be profitable in the long run.